

Joutenolo ja ei-minkään tekeminen toimintana

ANU-HANNA ANTILA

”Herään ja nousen ylös. Herätän lapset, koska heidän pitää mennä kouluun. Kun he ovat lähteneet, menen liiteriin ja haen polttopuita ja kanan vettä sisään. Tultuani sisälle, vaimoni tapansa mukaan kysyy, mitä laitettaisiin ruoaksi, välttelen tätä ja lähden ulos.” Näin kuvaa työtön perheenissä aamupäiväänsä 1920–1930-luvun taitteen laman runtelemassa Saksassa. Kuvaus löytyy Marie Jahodan, Paul F. Lazarsfeldin ja Hans Zeiselin (1975/1933) klassikosta ”Die Arbeitslosen von Marienthal”. Ajankäytön ylöskirjaus paljastaa työttömän päivän pituuden (kello 6–20), hänen toimintansa luonteen ja arjessa koetun köyhyyden. Tämä sosiaalishistoriallisesti arvokas dokumentti on kertomus nälästä: ”10–11 sitten tuleeekin jo keskipäivä, 11–12 (tyhjä), 12–13 kello yhdeltä sitten syödään”. (Mts. 84–85.) Syömisen ajoittumista jäsentää lasten koulunkäynti ainoana yhteisöllisenä aikarytminä.

Jo 20 vuotta aikaisemmin oli julkaistu ensimmäiset ajankäyttöä koskevat tutkimukset. Maude Pebmer Reeves tarkastelee tutkimuksessaan ”Round about a Pound a Week” (1914/1913) lontoolaisten työläisperheiden selviämistä surkeissa taloudellisissa oloissa. Työläismiesten työ oli rankkaa, mutta pidempi oli heidän vaimojensa työpäivä (jopa 17,5 tuntia). Kotityöt olivat raskaita, esimerkiksi veden ja puiden kantamista, siivoamista, ruoanlaittoa, vauvan imetystä ja hoitoa. (Mts. 161–190.) George Estrads Bevansin ”How Working Men Spend Their Spare Time” (1913) puolestaan käsittelee amerikkalaisten työläismiesten elämäntapaa, etenkin vapaaajan jakautumista erilaisiin toimintoihin. Näiden kolmen klassikkotutkimuksen aiheet ovat sangen kuvaavia, sillä niiden jälkeen ajankäytön analyysin avulla on pureuduttu juuri elämäntavan, toi-

meentulon ja hyvinvoinnin kysymyksiin.

Kansallisesti ja kansainvälisesti tehdyn ajankäyttötutkimuksen (engl. *Time Use Survey* tai *Time-Budget Survey*) taustalta löytyy paitsi tarve tarkastella yhteiskunnan taloudellista tilaa yleensä, myös pyrkimys kansalaisten hyvinvoinnin parantamiseen (Andorka & Falussy 1982, 31). Ajankäyttötutkimuksilla on näin sekä kansantaloudellista relevanssia että hyvinvointitutkimukseen liittyvää painoarvoa. Tilastollisen ajankäyttötutkimuksen tarpeisiin kerättyjen ajankäyttöpäiväkirjojen ohella on muita tutkimustarkoituksiin kerättyjä ajankäyttöpäiväkirjoja (ks. Belli & al. 2009), joiden avulla pystytään analysoimaan mikrotasolla niin ihmisten toimintaa, toiminnan rakentumista kuin siihen liittyviä tuntemuksia.

Tässä artikkelissa analysoin joutenoloa ja ei-minkään tekemistä toimintana. Max Weberin ja perinteisen sosiologian tapana on ollut lähestyä toimintaa sosiaalisen kautta, jolloin toimija liittyy subjektiivisen merkityksen omaan toimintaansa ja käyttäytymiseensä. Toisin sanottuna toiminta voidaan ymmärtää ja selittää juuri kunkin toimijan toiminnalleen antaman merkityksen avulla. Tästä perinteisestä käsityksestä jää Hans Joasin mukaan (1996) kuitenkin huomioimatta jotakin olennaista. Nimittäin ensinnäkin se, ettei kaikki toiminta ole rationaalista. Toiseksi jätetään huomiotta toiminnan tapahtumaympäristöt, puitteet, jotka liittyvät muun muassa sosiaaliseen vuorovaikutukseen, tapoihin ja tilanteisiin. Ihmisten toiminnalle on Joasin mukaan tyyppillistä ”puitteistunut luovuus”, jolla tarkoitetaan päivittäistä ja arkista toimintaa. (Mts. 3–4.) Toiminta perustuu näin ollen tapaan sekä tavan ja edellä mainitun luovuuden yhteispeliin, jolloin luovuus auttaa ratkaisemaan tavanomaisessa

tapahtuvia kriisiytymisiä. Kyse on siis suhteesta.

Sekä toiminta että sen tapahtumaympäristöt ovat tilanteisia ja prosessuaalisia. Tällainen pragmatistinen toiminnan käsittäminen korostaa juuri toiminnan prosessiluonnetta sekä sitä, ettei toiminta edellytä tietoisuutta vaan päinvastoin: tietoisuus tulee mahdolliseksi vasta, kun sitä on edeltänyt toiminta (Joas 1996, 130). Risto Heiskalan (2000,109) mukaan tavat ovat ”toiminta- ja käyttäytymistäipumuksia, joilla saattaa olla tulkinta toimijoiden tietoisuudessa, mutta tapojen olemassaolo ei ole riippuvainen siitä, onko niillä tällainen tulkinta vai ei”. Tapoihin pohjaavissa toimintaipumuksissa, tapaisuuksissa, ei tapahdu tietoista tulkintaa. Tapaisuudet ovat historiallisesti ja kulttuurisesti rakentuneita, yksilöiden sisäistämiä ja omaksumia taipumuksia. Toiminta voi olla sukupuoleen kytkeytyvää nais- tai miestapaisuutta (ks. Jokinen 2005, 32–33; 56–62). Yhtälailla toiminta voi olla luokkatapaista – käsite, jolla voidaan kuvata luokkataustaisia elämäntapavalintoja, vapaa-ajanviettoa ja koulutautumista.

Joutenolo ja ei-minkään tekeminen lukeutuvat vapaa-aikaan, jota ei perinteisen kansantaloudellisen ajattelutavan näkökulmasta mielletä suoraan tuottavaksi toiminnaksi, vaan se ansaitaan työtä tekemällä ja se liittyy olennaisesti myös hyvinvointiin (ks. Haworth 2004, 168–180). Arvostamista ja taloustieteellistä näkökulmaa ajan ja rahan vaihtoarvosta voidaan hahmottaa esittämällä perinteinen kysymys: millä hinnalla ihminen on valmis vaihtamaan vapaa-aikansa palkkatyöntekoon? Vapaa-ajalla on näin ollen mitattava rahallinen arvonsa, joka ei kuitenkaan ole vakio, vaan vapaa-ajan hinta määräytyy yksilökohtaisesti riippuen sen kokonaismäärästä ja toimeentulosta (ks. Anttila 2010b). Kuitenkin joutenolo ja ei-minkään tekeminen edustavat sellaista sosiaalisen elämän aluetta, joihin ei nähdäkseen oikein voi palauttaa hyödyn maksimoinnin tai rationaaliseen laskelmoinnin ajatusta; taloustieteen kuvauksissa tällaista toimintaa pidetään eirationaalisisina toiminnan muotoina (vrt. Heiskala 2000, 24).

Ajan ja rahan vaihtosuhteen määrittäminen sekä kollektiivisen aika- ja työkurin arvostukset näkyvät kuitenkin ajattelutavoissa, jotka paitsi ohjaavat myös määrittävät, miten kerromme ajankäytöstämme muille. Esimerkiksi kiireinen työpäivä ja ennalta suunnitellut aikataulut ovat merkkejä työteliäisyydestä ja tehokkuudesta. Sen

sijaan liiallinen joutenolo tai ”väärin” käytetty vapaa-aika ovat uhka niin yksilölle itselleen kuin yhteiskunnalle, erityisesti alempien luokkien kohdalla tästä on kannettu huolta (Anttila 2005; Lutz 2006). Ylemmät luokat osaavat käyttää vapaa-aikaansa ”oikein” vaikkapa kehittäviin harrastuksiin (ks. esim. Oinas & al. 2010).

Ajankäyttö kertoo yksilöiden ja perheiden elämäntavoista ja toiminnasta sekä yhteiskunnan toiminnasta ja sosiokulttuurisista rakenteista. Tässä haen vastauksia seuraaviin vapaa-aikaa koskeviin kysymyksiin: Millaista on joutenolo, entä ei-minkään tekeminen? Miten ne jäsenyvät toimintana ihmisten arjessa? Millä tavoin niitä ilmaistaan suoraan ja epäsuoraan? Entä miksi näin tapahtuu? Tutkimusaineistoina hyödynnän suomalaisen ja brittiläisten ajankäyttötutkimusten alkuperäisaineistoja, käsin kirjoitettuja ajankäyttöpäiväkirjoja, jotka on kerätty kotitalouksittain.

Houkuttelen tässä artikkelissa ajattelemaan toisin haastamalla tavanomaisia jäsennyksiä. Nimittäin kansantaloudellisin ja hyvinvoinnin objektiivisten kriteerien ohella olisi pystyttävä antamaan arvoa myös subjektiiviselle ajankäytölle, toiminnan tavoille ja kokemuksille. Nostan esiin vajaan työviikkoa tekevien tai työttömänä elävien elämäntilanteisiin liittyvän subjektiivisen vapaa-ajan sekä sen toimintaympäristöt. En siis tarkastele ihmisten elämäntilanteita ja ajankäyttöä yhteiskuntapoliittisten kriteerien perusteella. En myöskään jaottele vapaa-aikaa ”aktiiviseen” tai ”passiiviseen” toimintaan tai miellä, ettei työttömällä voisi olla vapaa-aikaa. Jättämällä asetelmasta pois arvottavan sävyn otan samalla kantaa siihen, että niin työttömän kuin vajaan työviikkoa tekevän aika ja toiminta ovat itsessään yhtä arvokkaita kuin muidenkin.

Analysoin samanlaisissa elämäntilanteissa olevien ajankäyttöä ja etenkin erilaisia vapaa-ajan muotoja toimintana hyödyntämällä niin tutkimusaineistoista kuin myös eri teorioista kumpuavia tulkintakonteksteja. Kiinnitän erityishuomion nuorten miesten ja naisten päivänsäveln toimintaan, päivän rakentumiseen sekä ajankäyttöä koskeviin ilmaisutapoihin ja päiväkirjan itsearviointiosioihin. Analyysissa juuri nuorten aikuisten kuvaukset nousevat esiin. Heidän tapansa kuvata päivittäistä joutenoloa ja ei-minkään tekemistä ovat paitsi yksityiskohtaisempia, myös avoimempia verrattuna muiden ajankäyttöpäiväkirjojen kuvauksiin. Tämän vuoksi olen koostanut esimerkit ennen muuta niiden perusteella.

Mistä tämä sitten kertoo? Tähän kiinnostavaan havaintoon palaan artikkelin lopussa.

Ajankäyttöpäiväkirjat laadullisena aineistona

”Rethinking Work-Leisure Distinction. Towards a more Sensitive Theory” -hankkeessani (Suomen Akatemia 2009–2011) tutkin arjen ajankäytön sisältöjä ja sosiokulttuurisia rakenteita, erityisesti sitä, miten yksilön ja hänen perheensä päivä jäsentyy palkkatyöhön, vapaa-aikaan, perhe-elämään, ja omaan aikaan – ja millä seurauksilla. Tutkimusasetelman vuoksi valikoin luettavakseni palkansaajakotitalouksien päiväkirjat. Joutenolon ja ei-minkään tekemisen analyysia koskevan sosiokulttuurisen erityisyyden vuoksi olen tässä osahankkeessa hyödyntänyt aineistona erityisesti suomalaisia Tilastokeskuksen keräämiä ajankäyttöpäiväkirja-aineistoja (lyh. TK 1999–2000 ja TK 2009–2010). Kokonaisuudessaan tämä aineisto kattaa yli 7 000 kotitalouden päiväkirjat.

Suomalaisessa aineistossa yli 10-vuotiaat perheenjäsenet ovat kirjoittaneet käsin kronologisia kuvauksia kahdesta päivästä elämästään. Tietoa kerätään toiminnasta ja sen kestosta sekä miten kauan, missä ja kenen kanssa toiminta tapahtuu. Päiväkirjavihkosesta löytyvät matriisit, joissa vuorokausi on pilkottu 10 minuutin tarkastelujaksoihin. Valikoidut päivät ovat joko saman tai perättäisten viikkojen päiviä, joista toinen sijoittuu viikonloppuun. Lisäksi pyydetään tekemään päiväkohtainen itsearviointi: onko ollut kiire, onko päivä ollut tavallinen vai poikkeava ja jos poikkeava, niin miksi, sekä mikä on ollut kaikkein mukavinta. Työssäkäyvät arvioivat lisäksi palkkatyötuntinsa erillisellä koko tarkasteluviikon kattavalla työviikkolomakkeella. Aineisto-otoksen laadun vuoksi pidin kiinni myös seuraavista kriteereistä: ensinnäkin päiväkirjojen tuli olla pääosin täytetty kaikilta saman katon alla asuvilta ja toiseksi työviikkolomake tuli olla täytetty työssäkäyvien osalta.

Olen tutustunut myös brittiläisiin Social Science Research Councilin 1980-luvun alkupuolella keräämiin ajankäyttöpäiväkirja-aineistoihin (lyh. SSRC 1983–1984). Nykyisin ajankäyttöaineiston keruusta vastaa Office of National Statistics. Isoa-Britanniaa koskeva ajankäyttöaineisto valikoitui tarkasteluun nimenomaan

saatavuutensa vuoksi, joskin arkistoinen oli järjestämätön. Tämän aineiston analyysissä olen käyttänyt samoja kriteerejä kuin suomalaisen aineisto-otoksen kohdalla.

Brittitutkijat keräsivät tuolloin ajankäyttöpäiväkirjoja samantyyppisellä vihkosella kuin suomalainen aineisto on kerätty. Erojakin on. Aineisto kattaa kokonaisen viikon, ja jokainen päivä oli jaoteltu 15 minuutin toimintojaksoihin. Lisäksi itsearviointiosio on laajempi ja kysymykset luonteeltaan erilaisia, muun muassa pyydettiin arvioimaan omaa terveydentilaa ja tyytyväisyyttä omaan elämään sekä viikoittaista osallistumista erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin, kuten kirjastossa, pubissa tai bingossa käyntiin. Kulttuurinen omaleimaisuus sekä muutokset ovat havaittavissa arjen kuvauksissa. Samaten yhteiskunnan tila näkyy aineistossa, sillä keräysajankohtana työttömyysaste oli erityisen korkea.

Niin sanotun residuaalisen määritelmän (Haworth & Veal 2004, 2) mukaisesti vapaa-aika ei ole palkkatyötä, opiskelua eikä lepoa, vaan se on omaa ja perheen aikaa sekä palkattoman työn aikaa, kuten kotityötä ja läheisten hoivatyötä sekä henkilökohtaisia velvollisuuksia, vapaaehtoisuutta ja muuta vastaavaa. Tähän määritelmään pohjaava luokitus on käytössä Euroopan maissa kotitalouksittain kerättävän eurooppalaisen harmonisoidun ajankäyttöaineiston (lyh. HETUS) koodauksessa, näin siis myös uusien suomalaisten ja brittiläisten aineistojen kohdalla.

Koodauksessa ajankäyttöpäiväkirjojen tiedot muutetaan numeraaliseksi ja vertailukelpoiksi tilastotiedoiksi siten, että aineisto koodataan 82-luokkaisen avaimen avulla, joissa pää- ja sivutoiminnot sekä toimintopaikka ja kulutapa sijoitetaan kukin sopivimpaan luokkaan. Esimerkiksi ”Sosiaalinen kanssakäyminen, kulttuuri ja oleilu” -pääluokka sisältää alaluokan ”Lepäily ja oleilu”, jossa taas on erilliset koodinsa leppämiselle, oleilulle sisällä, oleilulle ulkona sekä muulle lepäilylle ja oleilulle. Joutenolo ja ei-minkään tekeminen voidaan myös koodata alakategoriaihin ”muu tai erittelemätön” toiminta edellisen ohella. Kovinkaan tarkasti oleilun luonne ei näin ollen ilmene koodatusta tilastoaineistosta, vaan yksityiskohtaisempi tieto jää ikään kuin koodien taakse tai sisään. Palaamalla alkuperäisiin ajankäyttöpäiväkirjoihin voidaan joutenoloa ja ei-minkään tekemistä analysoida sensitiivisemmin toimintana.

Autoetnografioiden analyysi

Yksittäisen ihmisen ajankäytön analyysi paljastaa yleisemmin, miten hänen elämänsä järjestyy sekä minkälaista toimintaa ja tapahtumia se sisältää. Ajankäyttöaineistojen analyysi voidaan näin ymmärtää osaksi elämäkertatutkimusta (Bertaux 1981; Denzin 1989; Lejeune 1989; Vilkkö 1997), sillä päiväkirjat ovat henkilökohtaisia dokumentteja, joissa yksilöt tarkkailevat omaa toimintaansa. Niitä voidaan kutsua autoetnografioiksi. Lisäksi ajankäyttötutkimusten avulla voidaan tarkastella yksilöiden ja perheiden elämäntilannetta, tapojen ohjaamaa toimintaa ja yksilöllisiä valintatilanteita, yhteisöllistä ja yksilöllistä ajankäyttöä, toimintaympäristöjen vaikutusta toimintaan, toiminnan sekvenssejä ja yhtäaikaisuutta sekä sosiaalisia suhteita.

Autoetnografiat muistuttavat autobiografioita siinä, että molemmissa solmitaan lukijan ja päiväkirjaa pitävän välille suhde, joka vaikuttaa tutkimusaineiston tuottamiseen ja sen tulkitsemiseen. Tutkijan tekemissä analyyseissä tämä suhde ilmenee tulkintoja ohjaavana sopimuksena, jonka perusteella voidaan olettaa, että autoetnografian tekijä kertoo omasta elämästään omalla tavallaan. Kyseessä on variaatio niin kutsutusta elämäkerrallisesta sopimuksesta (Lejeune 1989) sen laajemmassa merkityksessä (Vilkkö 1997). Omaelämäkerrallisen tekstin lukija ymmärtää esittämistävän koodiston ja kertojan tekemien valintojen perusteet (Vilkkö 1997, 78–79), siinä missä tekstin ”minä” kertoo omasta elämästään omalla tavallaan (vrt. Lejeune 1989, 4) ja myös yrittää ymmärtää itseään ja selittää omaa elämäänsä (Eakin 1989). Tähän pohjaa niin autobiografian kuin autoetnografian tutkijalukijan luottamus tietojen oikeellisuuteen.

Menetelminä ajankäyttöpäiväkirjojen analyysiin olen hyödyntänyt perinteistä aineistolähtöistä sisällönanalyysia ja kehittelemäni autoetnografisen aineiston analyysitapaa. Jälkimmäinen palvelee tutkimusta, jossa kiinnostus on mikrotason toiminta-analyyseissä, yksilöissä ja heidän perhekunnissaan. Laadullisissa analyyseissä olen lukenut perheenjäsenten päiväkirjoja yksitellen ja rinnakkain, jotta voin ymmärtää paremmin toimintojen luonnetta. Tällöin olen pohtinut muun muassa sitä, miten ajankäyttö ja toiminnot jäsenytyvät suhteessa toisiinsa sekä miten he kuvaavat omaa ja yhteistä toimintaansa sekä omia tunteuksiaan.

Kehittelemäni ajankäyttöpäiväkirjojen analyysi on kolmivaiheinen (ks. Anttila 2010a & 2010c). Ensimmäinen vaihe on aineistolähtöinen. Tällöin tuotetaan kunkin ihmisen ja hänen perheensä ajankäytöstä päiväkohtaiset kronologiset muistiinpanot. Toiminnan kuvaus on yleisemmällä tasolla, sillä tärkeää on nostaa esiin päiväankulun dynamiikka ja sitä dominoivat tekijät, jotka ovat elämäntilanteeseen ja tapahtumaympäristöön liittyviä. Tässä osahankkeessa ne liittyvät erityisesti työnteon, vapaa-ajan ja muun toiminnan aspekteihin. Toinen vaihe on teoriasidonnainen: tällöin rakennetaan kertomus, joka juonellistetaan (*emplotment*, ks. Denzin 1989). Kertomukseen tuodaan mukaan yksilötasoinen päiväntulku eri vaiheineen, ja toimintaa tarkastellaan sekä aineiston että aikaisemman tutkimusteoriasoisen tiedon avulla. Kolmannessa vaiheessa nostetaan abstraktiotasoa. Esimerkiksi tyypittelyistä ei yksittäisten ihmisten päiväntulkua voi enää tunnistaa, sillä ne kuvaavat ajankäytön tapoja ja toiminnan järjestymisen dynamiikkaa. Samalla tehdään syvempiä tulkintoja kulttuurisen ja ajallisen sekä itsearviointiosion ja muiden tulkintakontekstien avulla. Lisäksi aineistoanalyysin ja teoratiedon pohjalta käsitteellistetään ilmiöitä.

Joutenolon ja ei-minkään tekemisen ymmärtäminen toimintana avaa erityisen kiinnostavan näkökulman vapaa-ajan käyttämiseen ja viettämiseen. Taustatiedot huomioiden etenkin luokalla, iällä ja sukupuolella on merkitystä tulkintojen tekemisessä. Analyyseissä olen kiinnittänyt huomion toimintojen sisältöön ja niiden järjestykseen, toisin sanottuna päiväankulun juoniin. Toiseksi olen tarkastellut taukoja sekä toiminnasta toiseen siirtymisiä, jolloin tulevat huomioiduiksi juonenkäännteet ja katkokset. Erityisen kiinnostavaa on, mitä ei kerrota lainkaan tai ilmaista suoraan. Lisäksi toiminnan temaattisella tasolla tarkasteluun nousevat oleilu, odottaminen, jonottaminen ja muu ei-minkään tekeminen. Tekemiseen upotettu ei-minkään tekeminen paljastuu toiminnaksi siinä, missä palkkatyö ja muut työnteon muodot ovat sitä perinteisten määritelmien mukaan. Tähän päästään kiinni analysoimalla etenkin epäsuoria ilmauksia ja toisin kertomista.

Tätä osatutkimusta varten olen rakentanut tyypittelyt samankaltaisessa elämäntilanteessa elävien toiminnan perusteella. Joutenolon ulottuvuuksia havainnollistan ensimmäisessä ana-

lyysiluvussa Jarin ”kriisiytyneen” pohdiskelun (TK 1999–2000) ja Tonym ”tyhjää” aikaa täynnä olevan viikon (SSRC 1983–1984) kuvauksilla. Heidän kohdallaan työn vähäisyys tai työttömyys vaikuttavat toiminnan sisältöihin, toimintaympäristöihin ja ajankäyttöön. Vajaata työviikkoa tekevästä Tiina enimmäkseen hengailee kavereiden kanssa kaupungilla (TK 2009–2010) ja Marty oleilee työn jälkeen olohuoneessa (SSRC 1983–1984). Näitä ja muita työn jälkeisiä ei-minkään tekemisen tapoja käsittelen tarkemmin toisessa analyysiluvussa, jossa nostan esiin myös yksittäisiä temaattisia toiminnan kuvauksia ja niihin liittyviä ilmaisuja. Perinteisten arvostusten ohella ennen muuta vapaa-ajan kaupallistuminen luo erityisen tulkintakontekstin toiminnalle.

Joutenolo vailta työtä

Aikaa kulutetaan, säästetään, tuhlaataan, tapetaan sekä annetaan ja otetaan. Ajankäyttöä suunnitellaan ja aikatauluissa yritetään pysyä, jotta vaurastuisi ja menestyisi. Aika on rahaa, kuten Benjamin Franklin kuvasi tätä suhdetta teoksessaan ”The Way to Wealth” (1758). Franklinin oma elämäntapa oli säädeltyä ja noudatti ”moraalisen täydellisyys” periaatetta, joka perustui seuraavien 13 hyveen harjoittamiseen: kohtuullisuus, vaiteliaisuus, järjestys, päättäväisyys, säästäväisyys, ahkeruus, rehellisyys, oikeudenmukaisuus, itsehillintä, puhtaus, tyyneys, siveys ja nöyryys. Suunnitelmallisuus näkyi toiminnan aikataulutamisena ja tehokkuutena. (Lutz 2006, 64–65.)

Kilvoittelu viittaa moraaliin ja itsen voittamiseen ylevämmän päämäärän vuoksi, joka voidaan saavuttaa aika- ja työkurin avulla. Kilvoittelu kertoo myös itsen voittamisesta hengellisessä mielessä, sillä ”joutilaisuus on sielun vihollinen”. Luostareissa toiminnalla oli aikansa ja paikkansa, toiminnasta tehtiin aikataulutetusti säännöllistä ja jokapäiväistä eikä aikaa tuhlatu. On huomattava, että luostarit olivat paitsi tuotantoyksiköjä, myös yhteisöjä, joissa kuri, järjestys ja integraatio saavutettiin yhteisön omalla aikarytmillä. (Pohjanen 2002, 56–61.)

Systemaattinen aikataulutaminen on ajankäytön rationalisointia. Suunnitelman avulla paitsi saadaan toteutettua halutut asiat tiettyssä ajassa ja järjestyksessä, myös pysytään kokonaissuunnitelmassa. Tämä on aikakurin sisäistämistä. Michel

Foucault (2000) on todennut, ettei ole mitään ihmeellistä siinä, että ”vankila muistuttaa tehtaita, kouluja, kasarmeja ja sairaaloita” (mts. 312). Näissä instituutioissa vallankäyttö ilmenee ulkoisena säätelynä, jonka tarkoituksena on kouluja itsekuriin ja -säätelyyn kykeneviä yksilöitä. Tämän jälkeen ulkoinen säätely muuntuu näkymättömäksi. Yksilön on siis normin mukaisesti sisäistettävä itsekuri, aikakuri ja työkuri osaksi ajatteluaan ja toimintaansa. Teollinen yhteiskunta oli näin toisenlainen sopimustyhteiskunta, jossa tuotantovoimien tarpeisiin tuotettiin aika- ja työkurin omaksuneita työläisiä. Teollisuustyöväestö ymmärsi ajan ja työn kontrolloidun luonteen (ks. Thompson 1981).

Yhteisöllinen aika sekä ajan ja rahan välinen yhteys liittyvät toisiinsa. Chris Rojekin (1985) mukaan teollisen ajan tulosta on ”normaali työpäivä” rituaaleineen, kuten työhön sisään- ja uloskirjautuminen, sovitut lyhyemmät ja pidemmät tauot sekä poissaolot (mts. 26). Työn ja vapaa-ajan erottaminen toisistaan liittyy palkkatyöinstituutioon: työ on määritelty tällöin vain palkkatyöksi. Ajattelutavan taustat löytyvät klassisesta poliittisesta taloustieteestä. (Rojek 2005, 51.) Ensinnäkin tuottavuuden näkökulmasta palkkatyö on ollut keskeinen ja vapaa-aika vasta toissijainen, aikaa työstä palautumiseen ja lepoa tulevaa työtä varten (Anttila 2005; Liikkanen 2009). Toiseksi taloudellisen ja tuottavuuden näkökulmista tehtävien ajallinen ja rahallinen mittaaminen ovat olleet keskeisiä, ja niihin on liittynyt erilaisia intressejä (Andrew 1999). Näitä ajattelutapoja on alettu vähitellen kyseenalaistaa.

Thorstein Veblen esittää teoksessaan ”*Joutilasluokka*” (2002/1899), että erityinen joutilasluokka erottautui alemmista luokista siinä, etteivät he tehneet tuottavaa työtä. Joutilaiden keskuudessa työntekoa pidettiin merkinä köyhyydestä – ja vastavuoroisesti työnteosta pidättäytyminen oli sekä kunniakasta ja ansiokasta että säädyllisyyden perusta. (Mts. 33–36.) Voiton maksimointiin pyrkivistä liiketoiminnan harjoittajista tuli uusi omistava joutilasluokka. Heidän arvostuksensa perustui toisten tekemästä työstä kassattuun omaisuuteen. (Mts. 44–45.)

Veblenin mukaan alemmat luokat eivät mitenkään voisi välttää työntekoa, jota he myöskään koe halventavana (ainakaan oman luokkansa sisällä). Pikemminkin työn tekijät tuntevat tiettyä kilvoitteluun liittyvää ylpeyttä saavuttaessaan mainetta tehokkaina työntekijöinä, sillä juu-

ri työnteko on heidän tunnustettu ja hyväksyty elämäntapansa. (Mts. 33.) Palkkatyöhön, vapaa-aikaan ja perheen aikaan liittyvillä arvostuksilla on näin taustansa (Anttila 2010b). Erityisesti palkkatyön arvostaminen ja joutenolon halveksuntaan löytyvät syyt köyhyyden ja kurjuuden kyllästävästä menneisyydestä (ks. Anttila 2007).

Joutilaan luokan työstä vapaa aika myös edellyttää hyvää toimeentuloa: heille joutenolo on hyväksyttyä. Sen sijaan työtön on jouten, vailla palkkatyötä, muttei joutilas siinä mielessä, millä tavalla Veblen ymmärtää joutilaisuuden osana luokkayhteiskuntaa. Työttömän aika on nähty joko ”passiivisena aikana”, jota täytetään kaikenlaisella ajanvietteellä (Ehn & Löfgren 2010, 52) tai eräänlaisena ”tyhjänä aikana”, jolloin määrätön aika kuluu työn, erilaisten korvausten ja viranomaispäätösten odotteluun (mts. 25). Jouten olemisessa ei ole työn vaatimaa aikakuria, mikä voi näyttäytyä tietynlaisena toiminnan jäsenymättömyytenä ja kontrolloimattomuutena.

Minkälaista sitten on tuo passiiviseksi tai tyhjäksi nimetty aika? Sellainen aika, joka tarkoittaa pitkäaikaista joutenoloa ja työtehtävien odottelea. Seuraavassa esimerkissä on koostettu nuoren miehen, ”Jarin”, päivänselitys useamman samantyyppisessä elämäntilanteessa olevan päiväkirjamerkintöjen perusteella. Jari on parikymppinen, asuu itsekseen, seurustelee ja soittaa bändissä kitaraa. Hän ei päätoimisesti opiskele tai ole vakituksessa työsuhteessa, vaan tekee satunnaisesti keikkatyötä. Työn puute näkyy päivänselityksessä ja toimintojen sisällöt kertovat osittaisesta ajan-työnteestä. Vai onko näin sittenkään? Jarin arkipäiviä jäsentyy seuraavasti:

Esimerkki 1. Jari: ”kriisiytyntä” pohdintaa (TK 1999–2000)

klo 04.40–12.00	nukkumassa
klo 12.00–12.20	herätys, puhelu minulle... löhösän sängyssä tyttöystävän kanssa ja mietin
klo 12.20–13.30	aamupesä ja aamupala tv:tä katsellen, tupakka
klo 13.30–13.50	tiskit
klo 13.50–14.20	tv:n katselu, kinasin tyttöystävän kanssa
klo 14.20–14.30	suihku
klo 14.30–17.30	tv:n katselu keskustellen tyttöystävän kanssa, syöminen, tupakka
klo 17.30–17.50	kiistely käytännön asioista tyttöystävän kanssa
klo 17.50–18.40	tv:n katselu kitaran puhdistus ja kielten vaihto
klo 18.40–20.00	papereiden järjestely ja keskustelu tyttöystävän kanssa

klo 20.00–20.20	puhelu, löhösin sohvalla ja kävin vessassa
klo 20.20–20.40	lopun tiskit ja puhelu
klo 20.40–21.20	papereiden järjestely, ruoan valmistus, syöminen (tyttöystävä lähtenyt)
klo 21.20–23.50	bänditreffit, kaljalla kavereiden kanssa, puhelu (tyttöystävälle)
klo 23.50–00.10	mietin ja pohdin asioita, tupakka
klo 00.10–00.30	valmistauduin lähtemään, kävely tyttöystävän luo, tupakoin
klo 00.30–00.50	tv:n katselu, kortinpeluuta tyttöystävän kanssa, keskustelu
klo 00.50–01.00	tuumin (...)

Jarin päivä alkaa myöhään päivällä ja päättyy varhain aamulla. Näennäisesti päivänselitys rytmittävät syöminen, tiskaaminen ja tv:n katselun lisäksi sosiaaliset kontaktit, mutta rahaa hän ei näytä käyttävän erityisesti mihinkään. Tyttöystävän kanssa käytyjen vakavien keskustelujen aiheet vaativat miettimistä ja pohdiskelua, ja tiukat neuvottelut ilmenevät myös ”kiistelynä” ja ”kinasteluna”. Vaikuttaa siltä, että Jarin toiminnan tavat ovat kriisiytyneet. Papereiden järjestely liittyy joko työ- tai opiskelupaikan hakuun, jolloin arki voisi kääntyä ajankäytön ja toiminnan osalta toisenlaiseksi. Vaikka Jari on jouten, hän on käynnistämässä tulevaisuuteen suuntautunutta prosessia, joka vaatii pohdintaa ja toisenlaista toimintaa toteutuakseen.

Jarin päivän tärkein rytmittäjä on tyttöystävä. Muuten Jari saattaisi hyvin jäädä soittokavereiden kanssa notkumaan baariin aina valomerkin saakka. Näitäkin kuvauksia nuorten miesten bändi- tai urheilutreenien jälkeisestä vapaa-ajanvietosta on ajankäyttöaineistoissa useita. Jos kuvaus Jarin päivänselityksestä olisi uudemman ajankäyttöaineiston pohjalta rakennettu, hänen kunkin toimintansa kestot saattaisivat olla vieläkin lyhyempiä, sillä tv:n ohella tietokone erilaisine peleineen ja muine mahdollisuuksineen näkyisivät nuoren miehen päivänselityksessä. Esimerkiksi täysi-ikäinen kotona asuva nuorimies kertoo heräävänsä kello 11, jonka jälkeen hän pelaa tietokoneella kokonaisen työpäivän verran eli seitsemän tuntia ja katsoo televisiota kaksi tuntia; tietokonepelit jakautuvat päivän aikana viiteen ja tv:n katselu kolmeen sekvenssiin (TK 2009–2010).

Toinen esimerkki kertoo parikymppisen ”Tonyn” elämästä, joka asuu vanhempiensa ja kahden aikuisen veljensä kanssa Thatcherin ajan Britanniassa. 1980-luvulla oli maassa käynnissä arvoperustainen rakennemuutos, joka muut-

ti niin asenteita, työmarkkinoita kuin kulttuuri-
sia rakenteita (Kallioniemi 2006, 199). Muutos-
paine ja julkisten menojen leikkaukset nostivat
työttömyysluvut lähes 2,5 miljoonaan, ja mel-
lakat ja lakkoilut olivat arkipäivää. Tonym viik-
kokuvauksessa näkyy aineiston keruuajan yhteis-
kunnallinen tilanne, joka vaikuttaa suoraan hän-
nen arkeensa ja toimintaansa.

Esimerkki 2. Tony: ”tyhjää” aikaa (SSRC 1983–1984)

Maanantai klo 8.15–9.30	Herätyskello soi, nousin ylös. Suihkussa. Äiti valmisti aamiaista, minä katsoin tv:tä ja söin aamupalan.
klo 9.30–10.45	Menintapaamaan tätien luoserkkua- ni. Olin sille velkaa vitosen. Kat- soimme videoita. Sitten lähdimme ulos. Olimme ostarilla.
(tyhjä) Perjantai klo 7.30–10.30	Heräsin, löhöilin, kävin lenkillä, suihkussa, aamiaisen, pukeuduin ja luin sanomalehteä.
klo 10.30–11.30	Lähdin työttömyystoimistoon (unemployment office). Saavuin sinne, menin työnhakuun (job centre). Palasin kotiin.
klo 11.30–13.00	Olin kotona, lounas.
klo 13.00–19.00	Vietin aikaa kavereiden kanssa, löhöiltiin, kuunneltiin kaverin bändin nauhoja ja katsottiin kavereiden kanssa videoita toimintaelokuvaa. Käytiin kau- pungilla syömässä.
klo 19.00–23.15	Palasin kotiin. Kotona.
klo 23.15–00.15	Kaveri tuli hakemaan diskoon, lähdimme sinne.
klo 00.15–1.45	Saavuimme diskoon. Ostin tuopin lageria. Tupakoin. Tanssin muuta- man tytön kanssa.
klo 1.45–2.15	Lähdin diskosta yhden tytön kanssa.
klo 2.15–3.30	Luottamuksellista.
klo 3.30–4.00	Saavuin kotiin. Kävin nukkumaan.
Lauantai klo 8.15–9.00	Nousin ylös. Kävin suihkussa ja pukeuduin. Söin aamiaisen.
klo 9.00–9.45	Posteljooni toi shekin (Giro). Lähdin postiin. Lunastin korvauk- sen (isän ja veljen kanssa).
(tyhjä)	

Tonym viikossa on isoja aikakatkoksia. ”Tyhjä”
ajanjakso ulottuu maanantain puolenpäivän tie-
noosta aina perjantaiamuun asti. Myös viikon-
lopun kohdalla jäävät ainoiksi merkinnöiksi lau-
antaiamuun kirjaukset aina työttömyyskorvaus-
ten nostamiseen asti. Kokonaisia päiviä on siis
kateissa. Molempia aikakatkoksia edeltävät mer-
kinnät rahasta: maanantaina Tony maksaa vel-
kansa ja menee ostarille, lauantaina hän saa työt-
tömyyskorvauksen. Elämäntulkua rytmittä-

vät sekä perheen aikataulut ruokahetkineen että
työttömyyskorvauksen odottaminen. ”Tyhjälle”
voi toki olla monta selitystä, esimerkiksi Marie
Jahodan ja kumppanien (1975/1933, 85) työttö-
män päivän kuvauksessa ”tyhjäksi” jätetty tunti
kuvaa lähinnä ruoan odottamista ja nälkää.

Toisaalta Tonym viikko antaa viitteitä mahdol-
lisesta alueellisesta työttömyydestä ja työttömyy-
den periytymisestä. Kiinnostavaa on, että hänen
isänsä ja veljensä sekä ilmeisesti myös kaverinsa
ja serkkunsa ovat yhtäläillä työttöminä. Kotona
asuminen voi olla pakon sanelemaa, sillä omaan
asuntoon ei ole varaa. Toisenlainen ”oma elämä”
vaatisi myös ”omaa huonetta”. Kuvauksesta sel-
viää, että äiti ja tädit ovat kotona maanantaina.
Tonym äiti tekee osa-aikaista työtä iltapäivisin
lehtikioskin myyjänä, ja on perheen ainoa työs-
säkäyvä. Tonym tuntemuksista kertovat tarkem-
min itsearviointiosion vastaukset, joista koostet-
tu seuraavanlainen juonitiivistelmä:

Tony ei ole tyytyväinen elämäänsä (merkin-
nyt tason 3 ”*satisfied with his life*” -skaalaan, jos-
sa maksimi on 10). Hän pelaa kavereiden kanssa
erilaisia pelejä, kuten jalkapalloa ja korttia, sekä
käy useita kertoja ulkona viikon aikana. Tonym
sosiaalinen elämä on vilkasta: hän tapaa päivit-
tään kavereitaan, syö heidän kanssaan ulkona,
viihtyy pubeissa, juopottelee ja tupakoi, deittai-
lee tyttöjä ja käy viikoittain elokuvissa. Hänellä
on myös läheinen ihmissuhde, joku jonka kans-
sa puhua asioista vakavasti viikoittain. (SSRC
1983–1984.)

Chris Rojekin (1985, 18–23) mukaan vapaa-
aika on jälkimodernissa kapitalismissa järjestynyt
yhä vahvemmin yksityisen, yksilöllisen, kaupalli-
sen ja rauhallisen toiminnan ympärille. Hän viit-
taa kaupallistumisen kohdalla Robertsien (1979)
tutkimukseen, jonka mukaan Britanniassa vii-
si yleisintä vapaa-ajanviettotapaa olivat televisi-
on katselu, alkoholi, seksi, tupakka ja pelaami-
nen (Rojek 1985, 21). Ne kertovat pitkälti työ-
väestön luokkatapaisesta vapaa-ajan toiminnasta.
Tonym esimerkissä toiminta ja itsearvio todenta-
vat pitkälti kaupallistunutta vapaa-aikaa, jonka
kuluttaminen käy vaikeaksi pelkillä työttömyys-
korvauksilla.

Sekä Jarin että Tonym ajankäyttö ja toiminta
kuvastavat paitsi luokkatapaisuutta, myös työt-
töman nuoren miehen elämänvaihetta, jota ei to-
dennäköisesti pidetä pysyvänä. Yleisempänä hu-
miona aineistoista selviää, että työttöminä ole-
vat viettävät eri viikonpäivät samaan tahtiin, sil-

lä viikonlopuilla tai vapaapäivillä ei ole eroa. Aika kuluu kavereiden, sukulaisten ja oman perheen kanssa. Toiminta on pitkälti ”oleilua” (TK 1999–2000), kuten nuori työtön nainen kuvaa. Hän kertoo, että voi iltapäivällä ruoan päälle ”ottaa tirsat”, muuten lähinnä leikkii lapsen kanssa ja juttelee kyläilijöiden kanssa siihen saakka, kunnes mies tulee töistä kotiin. Naiselle tarkastelupäivät, lauantai ja tiistai, ovat samanlaisia. Työssäkäyvän puolison kohdalla työaika rytmittää päivien ja viikon kulkua.

Ei-minkään tekeminen työn jälkeen

Joutenolon ohella lyhytaikaisempi ei-minkään tekeminen on ymmärrettävä juuri omana aikana, toimintana lähinnä aikana itseä varten. Käsite ei-minkään tekeminen (*doing nothing*, ks. Lutz 2006; Ehn & Löfgren 2010) tarkoittaa toimintaa, joka on olemista, odottamista, jonottamista ja tuumiskelua. Pidempiaikainen joutenolo sisältää toki lyhyempiä ei-minkään tekemisen sekvenssejä, kuten edellä Jarin ja Tynyn esimerkin kohdalla voi todeta.

Nähdäkseni riippuu arvostuksista, miten vapaa-ajan toiminnallisuutta määritellään. Nuorisotutkijat ovat puhuneet vapaa-ajan ”tekemättömyydestä” (Aaltonen & al. 2011, 31) ja jopa ”mitään tekemättömyydestä” (mts. 50). Nähdäkseni on huomattava käsitteellinen ero ei-minkään tekemisen ja (mitään) tekemättömyyden välillä. Ei-minkään tekeminen on toimintaa, jota ei itsessään arvoteta jonkinlaiseksi. Tekemättömyys taas arvottaa toiminnan luonnetta ja korostaa määrittelijän valtaa. Jo sanana tekemättömyys implikoi ajankäytön suunnitteleamattomuudesta – ikään kuin jotakin tärkeää tai olennaista jäisi tekemättä. Sen sijaan ei-minkään tekeminen korostaa vapaa-ajan toiminnallisuutta, tällä toiminnalla ei vain ole ääneen lausuttuja tai rationaalisia päämääriä. Toiminnan luonnetta ja siihen liittyvää subjektiivista merkityksenantoa ajatellen näiden kahden käsitteen välillä on näin ollen merkittävä ero.

Ajankäyttöaineistossa tyyppillinen ei-minkään tekemisen tapa on oleminen, jota kuvaavat vaikkapa ilmaiset ”ollaan vaan” ja ”en tee mitään erityistä”. Myös edellä Tynyn viikon kuvauksessa lähdettiin ”olemaan” ostarilla. Tällaista vähemmän rationaalista ja päämäärähakuista oleiluaan nuoret kutsuvat – ajasta ja paikasta riippuen –

hengailuksi (Ehn & Löfgren 2010, 33–34) tai chillailuksi. Toimintaympäristönä on yleensä jokin kaupallinen vapaa-ajan viettopaikka. Vastavaa ”hengailua kavereiden kanssa” (TK 1999–2000) löytyy runsaasti nuorten aikuisten päivän kuvauksissa: ollaan ostoskeskuksessa porukalla ja shoppaillaan. Parikymppinen ”Tiina” on ollut aamupäivällä töissä muutaman tunnin, ja sen jälkeen hän on vapaalla.

Esimerkki 3. Tiina: ollaan vaan ja hengailaan (TK 2009–2010)

Tiina käyttää iltapäivänsä (klo 13.20–16.10) siten, että hän käy ensin kaupassa ja sitten ”hengalee” levykaupassa. Hän kuuntelee koko ajan musiikkia MP3-soitimella. Tiina jatkaa kavereittensa kanssa matkaa kahville ravintolan terassille, josta he siirtyvät hetken päästä toiselle terassille. Kaverinsa kanssa Tiina käy ensin kaupassa, ja sitten he menevät puistoon. Iltapäivällä neljän maissa hän käy kioskillä. Sieltä hän kävelee kotiin, lepäilee ja katsoo tv:stä nauhoittamia mielisarjojaan kolme tuntia. Kello 19 Tiina siirtyy jälleen kavereiden seuraan terassille pariiksi tunniksi, kertoo juovansa vettä. Palaa sitten kotiin katsomaan tv:tä. Tiina ei tunne olevansa kiireinen, päivä on ihan tavallinen. Mukavinta päivän aikana oli kavereiden kanssa oleilu.

Myös Tiinan iltapäivä paljastaa vapaa-ajan toimintaympäristöjen kaupallisuuden: musiikin kuuntelu, kaupassa ja kioskillä käymiset, kahvittelut ja terasseilla istumiset, kaikki ne nielevät rahaa. Kaupallistuminen voi tarkoittaa jopa vapaa-ajan muuttumista ”kulutustyöksi”, kuten Richard Sennett (2002) nimeää työn kaltaisen pakonomaisen kuluttamisen vapaa-ajalla. Yksilötason tunnetta ajan vähenemisestä on selitetty myös tällaisella kulutustyön lisääntymisellä (Julkunen 2008, 223–225). Myös lyhytkestoisien toiminnan määrän lisääntyminen lisää kiireen tunnetta. Tiina ei kuitenkaan tunne olevansa kiireinen. Hänen päivänsä toimintasekvenssit ovat suhteellisen pitkäkestoisia, jos ajatellaan kavereiden kanssa olemista ja tv:n katselua aina yhtenä ”ajallisesti virtaavana” toiminnan jaksona, jossa vaihtelevia toimintasekvenssejä. Näitä pidempiä olemisen jaksoja on yhteensä kolme. Juoman vaihtaminen veteen illemmalla voi liittyä seuraavan aamun työvuoroon, jolloin pitää olla kunnossa.

Oleminen voi olla enemmänkin mentaalinen tila, jolloin ollaan omissa ajatuksissa, tuumitaan ja unelmoidaan. Toimintaa voidaan kuvata suoraan ja yksinkertaisesti: ”katselin järvelle”, ”olla möllötin”, ”oleskelin” (TK 1999–2000) sekä ”en tehnyt mitään”, ”vietin luppoaikaa”, ”jöpötin

sohvalla”, ”oleilin kotona”, ”olla möllötin”, ”en tehnyt siis mitään, olin yksin tunnin”, ”löhöilyä työpäivän päätteeksi”, ”istuskelin vaan” ja ”papailua” (TK 2009–2010). Oleiluun kuuluva tuumiskelu voi olla ajalliselta kestoltaan suhteellisen pitkäaikaista. On perin inhimillistä ”istua nojatuolissa” (SSCR 1983–1984) ja ”istuskella ulkona” (TK 2009–2010) puolikin tuntia tai ”seisoa olohuoneessa” 20 minuuttia (TK 1999–2000). Näille ajankäyttöaineistossa päätoiminnaksi merkityille kuvauksille on tyypillistä, ettei samanlaisia sivutoimintoja yleensä mainita.

Oleminen liittyy toiminnan prosessuaalisuuteen: se on tauko silloin, kun jokin päämäärähaakuinen toiminta on lopetettu, muttei vielä aloitettu uutta. Esimerkiksi toiminnallista oleilua ennen matkalle lähtemistä kuvataan ”lähtövalmisteluina” (TK 1999–2000). Tauko voidaan ymmärtää myös omana aikana työn jälkeen. Näin käy esimerkiksi, kun kahden alle kouluikäisen lapsen äiti toteaa: ”Istuin sohvalla ja otin rauhallisesti” (TK 1999–2000). Tätä ennen hän oli käynyt kaupassa työpäivänsä jälkeen, hakenut lapset päiväkodista, tehnyt ruoan, syönyt sitä perheensä kanssa sekä tiskannut ja siivonnut. Rauhallisesti ottaminen, rauhoittuminen on nimenomaan ”aikaa itselle” työpäivän jälkeen ja koti-työpäivän lomassa. Lisäksi oleilu voi lisäksi olla vaikkapa ruokailun jälkeen koettua raukeutta. Esimerkiksi keski-ikäinen mies kertoo ”öllöttelevänsä” sekä ennen että jälkeen ruoan (TK 1999–2000). Oleminen voi näin olla siirtymätoiminto muun toiminnan lomassa, kun taas odottaminen viittaa poikkeuksesta kohta tai tulevaisuudessa aktualisoituvaan toimintaan.

Odottaminen on toinen ei-minkään tekemisen tyyppi. Poikkeuksesta kyse on toisten odottamisesta, kuten ”miehen odottelua kotiin” ja lasten odottamista harrastuspaikalla (TK 2009–2010) sekä vieraiden ja ”vierailun odottamista” (TK 1999–2000). Odottaminen onkin olennainen osa sosiaalisten suhteiden ylläpitämistä. Vähemmän mukavaksi toiminnaksi odottaminen muuttuu, jos se kestää kauan ja sen pituuteen ei voi itse vaikuttaa. Se voidaan mieltää ajanhukaksi tai ajan tuhlaukseksi. (Ehn & Löfgren 2010, 26–31.) Ajankäyttöaineistossa tällaista odottamista kuvataan vaikkapa epämiellyttäväksi ”pyöriskelyksi” (TK 1999–2000).

Odottamisen ympärille on syntynyt aivan omanlaisiaan odotustiloja ja rituaaleja, ja sen siettäminen on myös osoitus itsekontrollista (Ehn &

Löfgren 2010, 53–55). Odottamiseen liittyy valankäyttöä, kun joku antaa toisen odottaa itseään tai palvelua (Schwartz 1975, 125). Sovituisista tapaamisista myöhästymisestä on korrektaa ilmoittaa, ettei toinen huolestuisi. Sen sijaan auktoriteettiasemaa korostaa erillinen lupa audienssista, jota odotetaan joko paikan päällä tai puhelimesta. Perusasetelmana on, että kiireisempi antaa odotuttaa itseään. Esimerkiksi lääkärin odotushuoneessa tai lääkärin puhelinosoittoa saatetaan joutua odottamaan kymmeniä minuutteja.

Kun puhelimesta odotetaan pääsyä palveltavaksi, onkin jo kyse kolmannelta ei-minkään tekemisen muodosta, jonottamisesta. Jonottaminen palvelunumeroon tai jonotuslipun kanssa palveltavaksi on tuttua ja monen mielestä turhauttavaakin arkista toimintaa. Barry Schwartzin (1975) mukaan jonottamiseen liittyy hyvä järjestys: jokainen huomioidaan vuorollaan ja aiemmin tullutta palvelua ensin. Jonottaminen onkin odottamisen organisoitunut alalaji. Sen avulla pyritään sosiaalisissa tilanteissa välttämään toisille vieraiden ihmisten välillä julkisia yhteenottoja, joita ryysääminen ja ryntäily aiheuttavat ja jotka vain aiheuttaisivat hämmennystä ja häpeäntunteita. (Mts. 93–96.)

Ajankäyttöpäiväkirjoissa jonottaminen jää monesti kokonaan merkitsemättä. Silloin se piiloutuu muuhun toimintaan. Vaikka kaupassa tai puhelimesta ei juuri huomata jonotettavan, arkipäivän kokemuksesta tiedetään, ettei siltä oikein voi välttyä. Esimerkiksi kauppareissulla voi joutua jonottamaan useampaan otteeseen: liikenteessä, parkkipaikalla, leipä- ja lihatiskillä sekä kassalla. Vain harvoin kauppatatkaa tai kaupassa oloa ruoditaan ajankäyttöpäiväkirjoissa näin yksityiskohtaisesti.

Näiden kolmen tyyppin avulla voidaan havaita, että ei-minkään tekeminen on toimintaa itsessään mutta eritoten osa pitkäkestoisempia toimintaprosesseja. Yhteisöllistä siirtymiskokemusta olotilasta toiseen voidaan luonnehtia liminaaliksi (van Gennep 1992/1906; Turner 1997/1969). Kaikkein pisimmät toiminnasta toiseen -siirtymäprosessit liittyvät yhteisöllisiin tapoihin ja rituaaleihin, joiden avulla on tehty eroa juuri esimerkiksi työn ja vapaan tai arjen ja juhlan välille. Monesti alkoholi osallistuu toimintaan siirtäessä vapaalle: ”Rentoudun. Katson tv:tä. Gini.” (SSCR 1983–1984), ”lepään, lonkero”, ”öllötän ja juon kotiviiniä” (TK 1999–2000) ja ”makailen sohvalla ja juon olutta” (TK 2009–2010).

Kaikkein pisimmät odottamiset liittyvät nekin siirtymätiloihin ja kulttuurisiin tapoihin, jotka ovat muuttuneet lähes itsestään selviksi. Nimitäin suomalaiset odottavat saunan lämpiämistä ja britit ”teen” valmistumista. Saunaa voidaan lämmitellä tunti tai sitäkin pidempi rupeama, eikä samanaikaisesti toiminnaksi mainita mitään muuta. Tähän liittyen ei-minkään tekeminen voi olla koko perheen yhteinen nimittäjä, olennainen osa arjen toimintatapoja. Esimerkiksi erään viisihenkisen perheen päivä kuuluu näin ”loikoillaan, odotellaan saunaan pääsyä, lepäillään ja otetaan iisisti” (TK 1999–2000). Näiden esimerkki- en avulla hahmottuu entistä selvemmin, että ei-minkään tekeminen on pitkälti paitsi toimintaa, myös mentaalinen tila.

Brittianeistossa ihmisiltä kuluu aikaa yleensä 30–60 minuuttia ”kello viiden teen” odotte- luun. Teoksessaan ”Watching the English” Kate Fox (2008) tarkastelee erilaista arkista toimintaa, muun muassa toiminnan luonnehdintojen kiinnittymistä luokkataustaan. Esimerkiksi työväenluokkainen kutsuu lounastaan ”dinneriksi” (mts. 80) ja päivällistään yleensä ”teaksi”. Seuraavassa esimerkissä nelikymppinen ”Marty”, joka tekee vajaata työviikkoa, kuvaa vapaa-aikaan- sa työpäivän jälkeen:

Esimerkki 4. Marty: oleilua tv:n ääressä (SSCR 1983–1984)

klo 6.00–14.00	aamuvuoro tehtaalla
klo 14.00–14.15	matka kotiin bussilla
klo 14.15–14.30	pitää tauon (have a break)
klo 14.30–15.00	lounas (dinner)
klo 15.00–16.00	iltapäivänokoset nojatuolissa (after dinner sleep).
klo 16.00–17.00	katsoo tv:tä
klo 17.00–18.00	odottaa päivällistä olohuoneessa (wife started to make tea)
klo 18.00–18.15	käy vessassa
klo 18.15–19.00	syö päivällistä (eat tea) ja katsoo tv:tä
klo 19.00–21.00	katsoo tv:tä
klo 21.00–21.30	välipala ja kuppi teetä
klo 21.30–23.00	katsoo tv:tä (...)

Martyn vapaa jäsentyy olohuoneessa syömiseen ja tv:n katseluun; tv on itse asiassa auki iltpäivästä asti. Syömisen ja tv:n katselun välissä on ei-minkään tekemisen sekvenssejä, taukoja ja odottamista. Päivällisen valmistumista Marty odottaa tunnin. Hän toteaa itsearviointiosiossa, että työvuorojen vuoksi hänen vaimonsa tekee kaikki ruoat. Naisen paikka muistuttaa niin Pember Reevesin (1913) brittityöläisperheen kuin Ma-

rientalissa asuneen saksalaisen työläisperheen sukupuolitettua työnjakoa. Toiminnan nais- ja miestapaisuus näkyvät ulko- ja kotitöiden kohdalla nykyisinkin (Anttila tulossa; Pääkkönen 2010; Jokinen 2005; Smith 2002).

Kuten Martyn kohdalla, tyyppillinen ei-minkään tekeminen on odottamista ja lyhyitä taukoja. Kaikkein lyhyimmät lepo- ja taukot, tupakkatautot ja wc-käynnit voivat jäädä merkittämättä ajankäyttöpäiväkirjoihin, sillä ne kuuluvat arkiseen toimintaan niin itsestään selvinä, että muuttuvat läpinäkyviksi.

Johtopäätelmät

Palkkatyöyhteiskunnassa palkallinen työ on vahva ohjaava arvo, jonka perusteella niin päivittäinen ajankäyttö kuin elämänkulku pitkälti rakentuvat. Näin käy silloinkin, vaikka palkkatyötä ei olisi: työn puute näkyy arkisessa toiminnassa. Normin vahvistuminen liittyy myös elämänsä vaiheeseen ja -kulkuun. Vaikuttaa nimittäin siltä, että ikääntymisen myötä yhä vahvemmasi oletukseksi tulee osallistuminen työyhteiskuntaan. Joutenolo ja päivänkulun rakentuminen työntö- on sijaan joutenollen tai työn jälkeen ei-minkään tekemisen varassa ovat asioita, joiden esiintuominen voivat tällöin olla tavalla tai toisella epä- sopivia.

Mikä sitten tekee työttömän tai vajaata työ- viikkoa tekevän joutenolosta hävettävää, ei selity vain vetoamalla protestanttiseen työeetokseen. Luokkatapaiseen toimintaan vaikuttaa moraalisaännöstö, jota työnjako ilmentää. Nimitäin joutilaisuus on sallittu vain tietyille yle- mimmille omistaville luokille, joiden tulisi kuitenkin näyttää moraalista mallia alemmille luokille. Omistamattomat luokat on tuomittu työn- tekoon, myymään työvoimaansa korvausta vastaan. Näin ollen heille tuottamaton joutilaisuus – kuten työttömyys, turha joutenolo ja laiskotte- lu – on mielletty moraalisesti vääränä yhteiskun- nallisten resurssien syöpöttelyä. Tällainen ajat- telutapa elää siitakin huolimatta, että moni työtön tai vajaata työviikkoa tekevä olisi valmis vastaanottamaan kokoaikaisen pysyvän työn. Sen sijaan ylempille luokille tuottoisaa joutilaisuutta pidetään luovuuden edellytyksenä, ja se voidaan sallia työnjaon nimissä heille, jolla moiseen on hallussaan pääomia.

Ajankäyttöpäiväkirjojen täyttöohjeistukses-

sa painottuu tutkittavan toiminnan ”aktiivinen” luonne: Mitä teitte? Miten käytitte aikanne? Ohjeiden esimerkkien avulla implisiittisesti määritellään, mikä on suotavaa ja mikä on toimintaa. Tällöin itsesäätely ja moraaliset arvostukset ohjaavat asioiden kirjaamista (valikoimintaa) ja niiden esittämistä päiväkirjoissa. Juuri näistä syistä joutenolo ja ei-minkään tekeminen voivat jäädä joko kirjaamatta tai ilmaistuksi epäsuoraan, jos ollenkaan.

Toisaalta kuvaustapa on kiinni kustakin oman ajankäyttönsä arvioijasta, jolloin luokkatausta, sukupuoli, elämäntapa ja elämäntilanne vaikuttavat selvästi ajankäytön kirjaamistapaan ja itsearvioiden tekemiseen. Kuvaukset myös ilmentävät yliyksilöllisten sosiokulttuuristen rakenteiden vaikutusta, eivät vain yksilön persoonaa ja tilanteita. Riippuu ajasta ja kulttuurista sekä arvostuksista, miten joutenoloa ja ei-minkään tekemistä halutaan kuvata. Ajankäyttöpäiväkirjojen autoetnografioiden analyysin perusteella rakentamani tyyppittelyt toimivat tästä esimerkkeinä.

Arjen joutenolo liittyy työikäisillä usein työtömyyteen ja näkyy päivittäisen aikakurin hölymisenä ja ainakin osittaisena ajankäytön kontrolloimattomuutena. Työnteon yhteisölliset aikarytmit eivät tällöin järjestä päivänkulkua, vaan yksilöllistä aikaa järjestää jokin muu, tapaisuuteen perustuva ei niin rationaalinen toiminta. Ei-minkään tekeminen rytmittää vapaa-ajan toimintaa ja piiloutuu osaksi isompaa toimintasekvenssiä.

Tällaista tekemistä kuvataan yleensä suoraan ja moni-ilmeisesti. Toisena vaihtoehtona ei-minkään tekemisen kuvauksille on, että tauot, lepo ja tuumailuhetket sekä odottaminen ja jonottaminen jäävät joko kirjaamatta tai tulevat ilmaistuksi epäsuoraan piilotettuina ”aktiivisemmaksi” mielletyn toiminnan sisälle.

Riippuu ajasta, kulttuurista, tavoista ja toimintaympäristöistä sekä kustakin oman toimintansa arvioijasta, miten joutenoloa on soveliaista ilmaista ja ei-minkään tekemistä kuvata. Ajankäytön autoetnografiat kertovat paitsi palkkatyönormin vahvuudesta ja yleisemmistä arvostuksista, myös luokkaan ja sukupuoleen kiinnittyvän tapaisuusien vaikutuksesta toimintaan. Lisäksi analyysin perusteella näyttää siltä, että iällä on vaikutusta: nuoret aikuiset uskaltavat ilmaista joutenolonsa muita vapaammin. Ei-minkään tekemisen jaksosten merkitsemisen ja kuvaamisen osalta ei eroa nuorten ja aikuisten väliltä löydy. Tämä voi liittyä elämänvaiheeseen, kuten nuoruuden etsikköaikaan, jota ei ehkä mielletä lopulliseksi vaan ”välitulaksi”. Koska tilanne tavalla tai toisella mielletään väliaikaiseksi, voi sitä ilmaista vapaasti. Jos taas joutenolo muodostuisi pysyväksi elämäntavaksi, sen vaikutukset epäilemättä näkyisivät pian toimeentulossa ja hyvinvoinnissa – olettaen, ettei joutenoloa harjoittava kuulu joutilaaseen luokkaan.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Sanna & Kivijärvi, Antti & Peltola, Marja & Tolonen, Tarja: Ystävyydet. Teoksessa: Määttä, Mirja & Tolonen, Tarja (toim.): Annettu, otettu, itsehty. Nuorten vapaa-aika tänään. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 2011
- Andorka, R. & Falussy, B.: The way of life of the Hungarian society on the basis of the time budget survey of 1976–1977. *Social Indicators Research* 11 (1982): 1, 31–74
- Andrew, Ed: Closing the Iron Cage. The Scientific Management of Work and Leisure. Montréal: Black Rose Books, 1999
- Anttila, Anu-Hanna: Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaatelu Suomessa 1930–1960-luvuilla. *Bibliotheca Historica* 93. Helsinki: SKS, 2005
- Anttila, Anu-Hanna: Palkkatyö vapaan edellytyksenä. Teoksessa: Anu-Hanna Anttila & Anu Suoranta (toim.): Pärjäämisen ajat – Horjuvat työt. Väki voimakas 20. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2007
- Anttila, Anu-Hanna: Habits and Conflicts in Everyday Action: Theorising the Work-life Negotiations. *Julkaisematton käsikirjoitus (tulossa)*
- Anttila, Anu-Hanna: Tilastoaineistojen käyttöä on mahdollista laajentaa ja monipuolistaa. *Hyvinvointikatsaus* 3/2010a
- Anttila, Anu-Hanna: Työn ja elämän yhteensovittaminen? Aikapoliitikassa työmuodolla on väliä. Teoksessa: Suoranta, Anu & Anttila, Anu-Hanna (toim.): Yksin sovittu. Osapuolet, luottamus ja työmarkkinalogiikka. Tampere: Vastapaino, 2010b
- Anttila, Anu-Hanna: Vaihtoehtoja ajankäyttöaineiston analyysiin. *Sosiologia* 46 (2010c): 2, 129–133
- Belli, R. F. & Stafford, F. P. & Alwin, Duane F.: Calen-

- dar and Time Diary. Methods in Life Course Research. Los Angeles: Sage, 2009
- Bertaux, Daniel (toim.): Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences. Studies in International Sociology 23. Lontoo: Sage, 1981
- Bevans, George Estrads: How Working Men Spend Their Spare Time. Väitöskirja. New York: Columbia University, 1913
- Denzin, N.K.: Interpretive Biography. Lontoo: Sage, 1989
- Eakin, John: Foreword. Teoksessa John Eakin (ed.): On Autobiography. Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1989
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar: The Secret World of Doing Nothing, 2010
- Fox, Kate: Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour, 2008
- Foucault, Michel: Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava, 2000/1975
- van Gennep, Arnold: The Rites of Passage. Chigaco: The University of Chigaco Press, 1992/1906
- Haworth, J.T.: Work, Leisure and Well-being. Teoksessa: Haworth, J.T. & Veal, A.J. (toim.): Work and leisure. Lontoo: Routledge, 2004
- Heiskala, Risto: Toiminta, tapa, rakenne. Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus, 2000
- Jahoda, Marie & Lazarsfeld, Paul F. & Zeisel, Hans: Die Arbeitslosen von Marienthal. Edition Suhrkamp 769. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1975/1933
- Joas, Hans: The Creativity of Action. Cambridge: Polity Press, 1996
- Jokinen, Eeva: Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus, 2005
- Julkunen, Raija: Uuden työn paradoksit. Keskustelua 2000-luvun työprosesseista. Tampere: Vastapaino, 2008
- Kallioniemi, Kari: Blitzistä Blairismiin. Englantilainen polulaarikulttuuri ja yhteiskunta toisen maailmansodan jälkeen. Turku: k & h, 2006
- Liikkanen, Mirja: Johdanto. Teoksessa: Liikkanen, Mirja (toim.): Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 2009
- Lejeune, Philippe: On Autobiography. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989
- Lutz, Tom: Doing Nothing. A History of Loafers, Loungers, Slackers, and Bums in America. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2006
- Oinas, Tomi & Anttila, Timo & Nätti, Jouko: Yhteiskuntaluokat ja ajankäyttö Suomessa. Teoksessa: Erola, Jani (toim.): Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 2010
- Pember Reeves, Maud: Round about a Pound a Week. 2nd ed. Lontoo: G. Bell & Sons Ltd, 1914/1913
- Pohjanen, Jorma: Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2002
- Pääkkönen, Hannu: Perheiden aika ja ajankäyttö. Tutkimuksia kokonaistyöajasta, vapaaehtoistyöstä, lapsista ja kiireestä. Helsinki: Tilastokeskus, 2010
- Rojek, Chris: Capitalism and Leisure Theory. Lontoo: Tavistock, 1985
- Rojek, Chris: Leisure Theory. Principles and Practice. Lontoo: Palgrave & Macmillan, 2005
- Sennett, Richard: Työn uusi järjestys eli miten kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Tampere: Vastapaino, 2002
- Schwartz, Barry: Queuing and Waiting. Studies in the Social Organization of Access and Delay. Chicago: University of Chicago Press, 1975
- Smith, Dorothy E.: A Feminist Methodology. In Ben Highmore (ed.): The Everyday Life Reader. Lontoo: Routledge, 2002
- Thompson, E. P.: The Making of the English Working Class. Lontoo: Penguin Books, 1981/1963
- Turner, Victor: The Ritual Process. Structure and Anti-Structure. New York: Aldine de Gruyter, 1997/1969
- Vilkko, Anni: Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisten elämän kerronta ja luenta. Helsinki: SKS, 1997.

ENGLISH SUMMARY

Anu-Hanna Anttila: Idling and doing nothing as action (Joutenolo ja ei-minkään tekeminen toimintana)

Wage employment is a powerful norm that largely governs and structures people's everyday time use and life trajectories more generally. It is mainly for this reason that idling one's time away and doing nothing are activities that people tend to forget or at least prefer not to report. Nonetheless for people who are out of work or who are doing reduced hours, inactivity and spending out-of-work time doing nothing are just as much an activity as any other. Idling is a more

inclusive condition that has to do with class orientated habits. Doing nothing, on the other hand, is more about waiting, queuing and pondering; often it is simply a break in amongst other activities, a 'taking time for oneself'. Sometimes just being and waiting can take up a whole hour of one's time, as happens when people in Finland wait for their sauna to heat up or when Brits wait for their Tea to be ready.

All this is reflected in time use data, which I have studied to examine idling and doing nothing as activity. For the purposes of my research I applied the method of content analysis and a self-developed qualitative

method to study time use diaries as autoethnographies. For my analyses in Finland I used Statistics Finland time use data from 1999–2000 and 2009–2010. In addition I analysed UK data for 1983–1984 compiled by the Social Science Research Council. I focused particularly on the autoethnographies, diary entries and self-assessments of wage earner families. Based on similar life situations and patterns of daily life, I have identified distinct types of idling and doing nothing. Furthermore, drawing on my content analyses, I highlight different ways and descriptions of doing nothing.

In the working age population idling or inactivity in the everyday is often associated with unemployment and reflected in an erosion of everyday time discipline and at least a partial lack of control over time use. In this situation the individual's daily time use is not organized around the collective time rhythms dictated by employment, but by some other activity associated with class background or current life situation. Doing nothing, then, is time allocated for oneself, and it

is divided between sequences of being, waiting and pondering during after-work hours. These sequences are often described directly and in some depth. By contrast queuing and breaks often remain unrecorded, or they appear indirectly, hidden into activities perceived as active.

Although the way that people consider it appropriate to describe their idling and doing nothing varies depending on time, culture and the individual, autoethnographies of time use reflect not only the strength of the wage employment norm but also other socio-cultural values. Class and gender also have a clear impact on activities determined by customs, including class-based or male and female gender-based habits of activities. The analysis suggests that young adults have fewer reservations about reporting their inactivity. This may have to do with their particular stage of life that they may feel is a temporary one. No differences are seen between younger people and adults in reporting and describing shorter periods of doing nothing.

Keywords: idling, time use diary